

УДК 37.01

DOI: 10.35619/iiu.v1i19.589

Глінчук Юлія

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри
загальнотехнічних дисциплін, технологій та цивільної безпеки

Рівненського державного гуманітарного університету,

м. Рівне, Україна

ORCID: 0000-0003-3328-5594

e-mail: yuliya@linchuk@ukr.net

ОСНОВНІ ПІДХОДИ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ІНФОРМАЦІЙНОГО НАСИЛЬСТВА

Анотація. Актуалізується проблема інформаційного насильства як така, що постійно видозмінюється та стрімко поширюється. Наголошується, що масштабність і соціальна значущість цієї проблеми вимагає неабиякої уваги у процесі фахової підготовки майбутніх педагогів. Акцент робиться на те, що в сучасних умовах інформаційне насильство спрямовується на різні категорії населення, зокрема, безпосередньо на здобувачів освіти та педагогів.

На основі теоретичного аналізу стверджується, що в науковій спільноті потреба в підготовці майбутніх педагогів до профілактики інформаційного насильства не викликає сумнівів. Проте означена проблема є недостатньо дослідженою. Наводиться авторська позиція, яка зводиться до того, що підготовка майбутніх педагогів до профілактики інформаційного насильства не може бути окремим, фрагментарним завданням, а повинна здійснюватися в сукупності різноманітних підходів.

На основі зважування аргументів щодо особливостей феномену інформаційного насильства та специфіки освітньо-виховного процесу в закладах вищої освіти, обґрунтовується необхідність застосування компетентнісного, системного, міждисциплінарного, діяльнісного, особистісно орієнтованого, аксіологічного, праксеологічного, креативного та ризик-орієнтованого підходів у підготовці майбутніх педагогів до профілактики медіатисків.

Ключові слова: інформаційне насильство, майбутні педагоги, профілактика, основні підходи, освітньо-виховна діяльність.

Постановка проблеми. Проблема інформаційного насильства стала супутнім явищем інформаційного прогресу, й такі її прояви, як кібербулінг, фейки, маніпуляції, поширення панічних або антидержавницьких настроїв, суїцидальні квести віртуального характеру, віртуальне шахрайство тощо вже давно втратили статус небезпек нового типу, ставши невід'ємною частиною сучасного життя. Проте масштабність цієї проблеми та її соціальна глибина вимагають відповідної вираженості у процесі фахової підготовки майбутніх педагогів, позаяк освіта покликана відповідати актуальним суспільним запитам.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Важливість профілактики інформаційного насильства не викликає сумнівів, адже, як стверджують О. Дзьобань і В. Пилипчук, сучасна людина піддається йому за день сотні разів (Дзьобань та Пилипчук, 2011).

Водночас Г. Почепцов зауважує, що, посиливши інформаційний інструментарій, людство майже нічого не зробило для того, щоб підготувати до цього населення (Почепцов, 2018).

На переконання І. Панової, в Україні вагомою проблемою сьогодення є забруднене інформаційне середовище, в якому неможливо приймати рішення, відтак розуміння особливостей і закономірностей негативного інформаційного впливу на людську свідомість стає не лише обов'язковим елементом загальної людської культури, а й необхідною умовою для виживання й безпеки в сучасному світі (Панова, 2020).

Зважаючи на масштабність проблеми інформаційного насильства, його різноманітність та спрямованість на різні категорії населення, починаючи з дитячої, все більше дослідників звертають увагу на роль закладів освіти. Зокрема, про те, що з метою цілеспрямованої протидії інформаційним загрозам та убезпечення дітей в інформаційному просторі необхідно, крім силових структур, залучати й заклади освіти, зазначає О. Радзівська (2017). А М. Хернандез і М. Торрес доводять, що в сучасних умовах інформаційне насильство спрямовується не лише на здобувачів освіти, а й на педагогів (Hernández & Torres, 2023).

Оскільки потужним каналом поширення інформаційного насильства є сучасні медіа, так і масмедіа, то у контексті підготовки майбутніх педагогів до профілактики інформаційного насильства значна кількість дослідників обстоює необхідність формування їх медіаграмотності (інфомедійної грамотності) (Т. Бешок, О. Будник, С. Гергуль, Д. Думаєв, О. Лілік та ін.), медіакультури (інфомедійної культури) (В. Герман, О. Коневщинська, Т. Разводова, О. Пискун, Е. Фурсиковата ін.) й медіакомпетентності (інфомедійної компетентності) (А. Бобро, Н. Бугаєць, Т. Євтухова, Т. Лозицька, І. Сергієнко та ін.). Причому, А. Йордан, О. Мединська, Г. Синорубі Н. Особа вважають це одним із пріоритетних напрямів реформування вищої освіти (Йордан та ін., 2022).

Стосовно організаційних засад вирішення проблеми підготовки майбутніх педагогів до профілактики інформаційного насильства, здебільшого дослідники пропонують введення відповідних спецкурсів і (або) додаткових змістових модулів чи тем до програм навчальних дисциплін (О. Бурцева, О. Кравченко, М. Матвійчук, В. Осадчий, Є. Хріник та ін.).

Загалом же, попри свою значущість, означена проблема є недостатньо дослідженою. Зокрема, невисвітленими залишаються основні підходи в підготовці майбутніх педагогів до профілактики інформаційного насильства.

Мета статті – обґрунтувати основні підходи в підготовці майбутніх педагогів до профілактики інформаційного насильства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зважаючи на широту феномена інформаційного насильства, цілком очевидно, що підготовка майбутніх педагогів до його профілактики не може бути окремим,

фрагментарним завданням, а повинна здійснюватися в сукупності різноманітних підходів.

Водночас, зважаючи на стрімкість розвитку проблеми інформаційного насильства, майбутнім педагогам недостатньо лише володіти інформацією про його види, сутність та механізми поширення в нинішніх умовах. Педагогу потрібно вміти протидіяти інформаційному тиску і в майбутньому. Зокрема, зіштовхуючись із новими видами й механізмами поширення інформаційних воєн, причому, ще й у контексті професійної діяльності, протидія буде можливою лише за умови сформованості інформаційної компетентності педагога. Це обумовлює необхідність застосування на етапі фахової підготовки в контексті означеної проблеми компетентнісного підходу. Адже, як стверджує І. Драч, саме компетентнісний підхід у підготовці майбутніх фахівців забезпечує більш повний, особистісно та соціально інтегрований результат освіти, що значною мірою обумовлює здатність особистості до оволодіння вміннями працювати в нових умовах, до прагнення навчитися жити разом з іншими в умовах невизначеності (Драч, 2008).

З одного боку, педагог повинен вміти протидіяти інформаційному насильству сам, а з іншого – навчати цьому здобувачів освіти, з якими працює. Заразом до профілактики інформаційного насильства, спрямованого на здобувачів освіти, доречно залучати й батьків. Та й у самому закладі освіти профілактика інформаційного насильства повинна відбуватись шляхом спільних зусиль усього педагогічного колективу. Це дозволяє стверджувати про необхідність застосування системного підходу, який забезпечує продуктивну взаємодію всіх учасників освітнього процесу. Саме системний підхід, на думку І. Малафійка, передбачає розгляд процесу чи об'єкта як сукупності елементів, що перебувають у певній взаємодії між собою й навколишнім світом (Малафійк, 2014).

Поліморфність явища інформаційного насильства, його видозмінність, динамічність розвитку та масштабність впливу на суспільство визначають необхідність міждисциплінарного підходу, який базується на інтеграції наукових концепцій, положень, ідей, поглядів, знань, методів, інструментарію з різних галузей (психології, педагогіки, соціології, інформатики тощо).

Наші погляди щодо цього корелюють з поглядами О. Красовської, яка стверджує, що нині система професійної підготовки характеризуються різноманітними зв'язками між галузями наукових знань. Через це проблеми оновлення системи професійної, у тому числі й педагогічної освіти, постають як комплексні, міждисциплінарні, що виникають на межі педагогічних та інших наук (Красовська, 2015).

Неефективність знаннєвої парадигми та гостра потреба українського суспільства в практико-орієнтованих педагогах обумовлюють доречність діяльнісного підходу. Адже оволодіння основами діяльності в процесі навчання повинне бути не хаотичним, а упорядкованим, що можливе за умови управління цим процесом. Тому поділяємо переконання С. Понікаровської в тому, що саме діяльнісний підхід передбачає управління навчальною діяльністю, а не механічну передачу знань (Понікаровська, 2016).

Необхідність діяльнісного підходу в підготовці майбутніх педагогів до профілактики інформаційного насильства актуалізується, на наш погляд, і недостатньою кількістю відповідних навчально-методичних розробок.

Неповторність кожного здобувача освіти, різний рівень підготовки та соціальний досвід, особистісні установки та психологічні відмінності дозволяють стверджувати про важливість особистісно орієнтованого підходу.

Особистісно орієнтоване навчання, як вважає Н. Письменна, повинне забезпечувати розвиток і саморозвиток особистості як суб'єкта пізнання і предметної діяльності, ґрунтуючись на виявлених його індивідуальних особливостях (Письменна, 2013).

Необхідність особистісно орієнтованого підходу в підготовці майбутніх педагогів до профілактики інформаційного насильства обумовлена й тим, що нині інформаційне насильство диференціюється залежно від особистісних відмінностей потенційних жертв: є види інформаційного насильства, спрямовані на тих, хто шукає легкого онлайн підробітку; здійснює покупки в інтернет-магазинах; на невпевнених у собі; на втомлених від війни тощо.

Роль ціннісного підґрунтя як рушія діяльності особистості дозволяє стверджувати про доречність застосування аксіологічного підходу. На думку Н. Ашиток, формування майбутнього педагога залежить від ефективності освіти в аксіологічному плані (Ашиток, 2017).

У контексті підготовки майбутніх педагогів до профілактики інформаційного насильства саме сформованість відповідних цінностей забезпечуватиме подвійний ефект: з одного боку, здобувачі вищої освіти будуть мотивовані до опанування потрібними знаннями, вміннями й навичками, а, з іншого, до профілактики інформаційного насильства в майбутній фаховій діяльності.

Нинішні освітні реалії передбачають вагоме професійне навантаження педагога, а без наявності навичок планування, проєктування та оптимізації фахової діяльності таке не є можливим та дає підстави стверджувати про необхідність праксеологічного підходу на етапі фахової підготовки. Адже, як влучно зазначає Л. Романишина, праксеологія націлена на аналіз раціональної та результативної професійної діяльності (Романишина, 2017).

Актуальність праксеологічного підходу у підготовці майбутніх педагогів до профілактики інформаційного насильства зумовлена не лише необхідністю планування відповідної діяльності в освітньо-виховному процесі (питання інформаційного насильства як складова змісту навчання з окремих предметів (інформатики, основ здоров'я тощо) та як складова виховної роботи (години класного керівника, години психолога, класні, загальношкільні, позашкільні заходи тощо), а й значною мірою необхідністю гнучко реагувати на змінювані умови, які повністю неможливо передбачити і, відповідно до цього, коригувати таку діяльність.

Засвоєння належного об'єму знань, умінь і навичок на тлі часової короткотривалості модулів дисциплін, що стосуються інформаційного насильства, потреба в підготовці фахівців, здатних до професійного самовдосконалення та безперервної самоосвіти, зумовлюють необхідність

інтенсифікації та глобального вдосконалення освітнього процесу, що, на наш погляд, є можливим при впровадженні креативного підходу.

На думку В. Іванової, саме завдяки креативному підходу в майбутніх фахівців формується міцний сплав знань і умінь та способів їх використання для розв'язання професійних проблем, формуються вміння творчо та свідомо обирати оптимальні способи перетворювальної діяльності; планувати власну діяльність і діяльність колективу, прогнозувати й передбачати її результати, оцінювати ефективність професійної праці, мислити комплексно, самостійно оновлювати інформацію, працювати з потоками інформації, здійснювати проєкту діяльності, оцінювати раціональність прийнятих рішень. Креативний підхід до навчання забезпечує також відхід від усталених штампів, стандартів у сприйнятті професійних норм, правил, інструкцій, керування процесом розвитку потреби в новизні й нестандартному розв'язанні професійних завдань (Іванова, 2011).

Актуальність застосування креативного підходу в контексті означеної проблеми зумовлена й своєрідною «креативністю» самого інформаційного насильства, адже його прояви й механізми реалізації стають дедалі апокрифічнішими. Завдяки цьому неможливо передбачити чи спрогнозувати усі сценарії розвитку, й часто успішність вирішення проблемної ситуації вимагає нестандартних, креативних рішень.

Цілком очевидно, що профілактика інформаційного насильства неможлива без вивчення й прогнозування ризиків від його проявів, що зумовлює необхідність застосування ризик-орієнтованого підходу, який передбачає оцінку та аналіз імовірних ризиків, їх превенцію чи мінімізацію.

На думку В. Березуцького, лише впровадження ризик-орієнтованого підходу здатне мінімізувати наявні ризики (Березуцький, 2019).

Саме тому підготовка майбутніх педагогів до профілактики інформаційного насильства на засадах ризик-орієнтованого підходу дозволить не зіштовхуватись із його фактом, а прогнозувати на стадії загрози та, відповідно, здійснювати ефективну профілактику.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Застосування наведених підходів у підготовці майбутніх педагогів до профілактики інформаційного насильства дозволить враховувати професійні аспекти, індивідуальні особливості та соціальний досвід; провадити синтез відповідних наукових концепцій та знань із різних галузей; забезпечувати єдність, цілісність, планування, організацію й інтенсифікацію відповідної освітньо-виховної діяльності; розвивати мотивацію до оволодіння відповідними знаннями, уміннями, навичками, креативність і здатність до прогнозування, виявлення та превенції чи мінімізації ризиків.

Перспективи подальшої розробки означеної проблеми вбачаються у дослідженні педагогічних умов підготовки майбутніх педагогів до профілактики інформаційного насильства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Дзьобань, О. та Пилипчук, В. (2011). *Інформаційне насильство та безпека* / за заг. ред. проф. В. Г. Пилипчука. Харків: Майдан, 2011. 244 с.
- Почепцов, Г. (2018). *Пропаганда 2.0*. Харків: Фоліо. 796 с.
- Панова, І. (2010). Захист від впливу інформації, що є шкідливою для особи, як принцип інформаційного права. *Право і безпека*. № 3 (35). сс. 69–72.
- Радзівська, О. (2017). Проблеми негативних інформаційних впливів на дитину в Україні в умовах збройного протистояння. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. Вип. 42, сс. 197–200.
- Hernández, M. and Torres, M. (2023). Metaanálisis: Ciberviolencia del estudiantado al docente. *Revista de Tecnología de Información y Comunicación en Educación*. Vol. 17. No 3. Julio-septiembre, pp. 20–33.
- Йордан, А., Мединська, О., Синоруб, Г. та Особа, Н. (2022). Механізми формування інфомедійної грамотності у студентів педагогічних спеціальностей. *Наукові записки. Серія: Педагогіка*. № 1, сс. 106–115.
- Драч, І. (2008). Компетентнісний підхід як засіб модернізації змісту освіти. *Проблеми освіти*. № 57, сс. 44–47.
- Малафійк, І. (2014). Актуальні проблеми сучасної дидактики в площині системного підходу. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: зб. наук. пр. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. Вип. 9 (52), сс. 4–9.
- Красовська, О. (2015). Міждисциплінарний підхід до професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у галузі мистецької освіти засобами інноваційних технологій. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. № 9 (53). сс. 24–31.
- Понікаровська, С. (2016). Діяльнісно-компетентнісний підхід до навчання у вищій школі. *Вісник Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. Вип. 73. сс. 18–20.
- Письменна, Н. (2013). Особистісно-орієнтований підхід у контексті гуманізації навчально-виховного процесу. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. № 8 (Ч. 1), сс. 250–254.
- Ашиток, Н. (2017). Культурологічний та аксіологічний підходи до формування майбутнього педагога. *Молодь і ринок*. № 9 (152), сс. 19–23.
- Романишина, Л. (2017). Використання праксеологічного підходу під час професійної підготовки студентів до розв'язування конфліктів. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. № 4 (59), сс. 447–451.
- Іванова, В. (2011). Креативний підхід до навчання як засіб формування креативної особистості майбутнього вчителя. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. № 4. сс. 46–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhst_2011_4_12 (дата звернення: 26.01.2024).
- Березуцький, В. (2019). Ризик орієнтований підхід в охороні праці: LAP Lambert Academic Publishing. 108 с.

REFERENCES

- Dzoban, O. Ta Pylypchuk, V. (2011). *Informatsiine nasylstvo ta bezpeka* [Information Violence and Security] / zazah. red. prof. V. H. Pylypchuka. Kharkiv: Maidan, 2011. 244 s. [in Ukrainian]
- Pocheptsov, H. (2018). *Propahanda 2.0* [Propaganda 2.0]. Kharkiv: Folio. 796 s. [in Ukrainian]
- Panova, I. (2010). Zakhyst vid vplyvu informatsii, shcho ye shkidlyvoiu dlia osoby, yak pryntsyip informatsiinoho prava [Protection Against the Influence of Information Harmful to a Person as a Principle of Information Law]. *Pravo i bezpeka*. No 3 (35), ss. 69–72. [in Ukrainian]
- Radziievska, O. (2017). Problemy nehatyvnykh informatsiinykh vplyviv na dytynu v Ukraini v umovakh zbroinoho protystoiannia [Problems of Negative Informational Influences on Children in Ukraine in the Conditions of Armed Conflict]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Serii Pravo*. Vyp. 42, ss. 197–200. [in Ukrainian]
- Hernández, M. And Torres, M. (2023). Metaanálisis: Ciber violencia desde el estudiante hasta el docente [Meta-analysis: Cyber Violence from Students to teachers]. *Revistade Tecnología de Información y Comunicación en Educación*. Vol. 17. № 3. Julio-septiembre, pp. 20–33. [in Spanish]
- Yordan, A., Medynska, O., Synorub, H. Ta Osoba, N. (2022). Mekhanizmy formuvannia infomediinoi hramotnosti u studentiv pedahohichnykh spetsialnostei [Mechanisms of Formation of Infomedia Literacy among Students of Pedagogical Specialties]. *Naukovizapysky. Serii: Pedahohika*. No 1, ss. 106–115. [in Ukrainian]
- Drach, I. (2008). Kompetentnisnyi pidkhid yak zasib modernizatsii zmistu osvity [Competency Approach as a Means of Modernizing the Content of Education]. *Problemy osvity*. No 57, ss. 44–47. [in Ukrainian]
- Malafiik, I. (2014). Aktualni problemy suchasnoi dydaktyky v ploshchyni systemnogo pidkhodu [Actual Problems of Modern Didactics in the Plane of the System Approach]. *Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakladakh osvity: zb. nauk. pr. Naukovi zapysky Rivnenskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu*. Vyp. 9 (52), ss. 4–9. [in Ukrainian]
- Krasovska, O. (2015). Mizhdystyplinarnyi pidkhid do profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoï shkoly u haluzi mystetskoï osvity zasobamy innovatsiinykh tekhnolohii [An Interdisciplinary Approach to the Professional Training of perspective Primary School Teachers in the Field of Art Education by Means of Innovative Technologies]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*. No 9 (53), ss. 24–31. [in Ukrainian]
- Ponikarovska, S. (2016). Diialnisno-kompetentnisnyi pidkhid do navchannia u vysshchii shkoli. Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo avtomobilno-dorozhnoho universytetu. Vyp. 73, ss. 18–20. [in Ukrainian]
- Pysmenn, N. (2013). Osobystisno-orientovanyi pidkhid u konteksti humanizatsii navchalno-vykhovnoho protsesu [An Active-competent Approach to Higher Education]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia*. No 8 (Ch. 1), ss. 250–254. [in Ukrainian]
- Ashytok, N. (2017). Kulturolohichni ta aksiolohichni pidkhody do formuvannia maibutnoho pedahoha [Cultural and Axiological Approaches to the

Formation of the perspective Teacher]. *Molod i rynok*. No 9 (152), ss. 19–23. [in Ukrainian]

Romanyshyna, L. (2017). Vykorystanni aprakseolohichnoho pidkhodu pid chas profesiinoi pidhotovky studentiv do rozviazuvannia konfliktiv [Using the Praxeological Approach during the Professional Training of Students for Conflict Resolution]. *Naukovyi visnyk MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho. Pedahohichni nauky*. No 4 (59), ss. 447–451. [in Ukrainian]

Ivanova, V. (2011). Kreatyvnyi pidkhid do navchannia yak zasib formuvannia kreatyvnoi osobystosti maibutnoho vchytelia [A Creative Approach to Learning as a Means of Forming the Creative Personality of the Perspective Teacher]. *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu «Ukraina»*. No 4, ss. 46–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhst_2011_4_12 (data zvernennia: 26.01.2024). [in Ukrainian]

Berezutskyyi, V. (2019). *Ryzyko-riientovanyi pidkhid v okhoroni pratsi* [A Risk-oriented Approach in Occupational Health and Safety]: LAP Lambert Academic Publishing. 108 c. [in Ukrainian]

BASIC APPROACHES FOR THE TRAINING OF PERSPECTIVE TEACHERS FOR THE PREVENTION OF INFORMATIONAL VIOLENCE

Yuliia Hlinchuk

Doctor of Sciences (in Pedagogy), Associate Professor,
Professor at the General Technical Disciplines,
Technologies and Civil Safety Department,
Rivne State University for the Humanities,
Rivne, Ukraine

ORCID: 0000-0003-3328-5594

e-mail: yuliyaglinchuk@ukr.net

Abstract. The problem of informational violence is updated, as it is constantly changing and rapidly spreading. It is emphasized that the scale and social significance of this problem requires appropriate consideration in the process of professional training of future teachers, since education is designed to meet current societal demands. Attention is drawn to the fact that in modern conditions, informational violence is directed at various categories of the population, in particular, directly at education seekers and teachers.

Based on the theoretical analysis, it is claimed that the scientific community does not doubt the need to prepare future teachers for the prevention of informational violence. However, this problem is insufficiently researched. The author's position is presented, which consists in the fact that the preparation of future teachers for the prevention of informational violence cannot be a separate, fragmented task, but should be carried out in a combination of various approaches.

On the basis of taking into account the peculiarities of the phenomenon of informational violence and the specifics of the educational process in higher education institutions, the need to use competent, systemic, interdisciplinary, activity-based, personally oriented, axiological, praxeological, creative and risk-

oriented approaches in the preparation of future teachers for its prevention is substantiated.

It is argued that this will allow taking professional aspects, individual characteristics and social experiences into account; conduct a synthesis of relevant scientific concepts and knowledge from various fields; to ensure unity, integrity, planning, organization and intensification of relevant educational activities; develop motivation to acquire relevant knowledge, abilities, skills, creativity and the ability to forecast, identify and prevent or minimize risks.

Keywords: informational violence, perspective teachers, prevention, basic approaches, educational activity.

Стаття надійшла до редакції 3.03.2024 р.